

Franciszek Stopniak

Z ruchu homiletycznego

Studia Theologica Varsaviensia 13/1, 281-310

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z RUCHU HOMILETYCZNEGO

I. UDZIAŁ ATK W ODNOWIE KAZNODZIEJSTWA W POLSCE

1. Zagadnienie kryzysu i odnowy kaznodziejstwa

Zainicjowany i inspirowany w szczególny sposób przez Sobór Watykański II proces odnowy Kościoła i wszystkich dziedzin jego życia trwa. Do fundamentalnych funkcji życiowych Kościoła należy bez wątpienia głoszenie słowa Bożego czyli kaznodziejstwo¹. Jest ono podstawowym zadaniem Kościoła — powierzonym mu przez Jezusa Chrystusa; jest po prostu kontynuacją zbawczego dzieła i posłannictwa Chrystusowego. Przez nie powstaje wiara u ludzi (por. Rz 10, 17: *Fides ex auditu*) i Kościół — wspólnota wierzących (por. KL 9).

Od stanu kaznodziejstwa zależy w dużej mierze stan i poziom życia religijnego społeczności kościelnej. Jeżeli kaznodziejstwo niedomaga — słabnie żywotność Kościoła. I to właśnie zjawisko stwierdza się niestety powszechnie w obecnych czasach. Sytuację kaznodziejstwa określa się jako niezadowolającą i wręcz kryzysową. Słuchacze kazań wyrażają krytykę i życzenia pod adresem kaznodziejów, ci zaś dostrzegają niedostateczny wpływ kaznodziejstwa na życie religijno-moralne wiernych.

Stwierdzenie powszechnego i głęboko odczuwalnego kryzysu względnie niedomogów kaznodziejstwa jest również punktem wyjścia lub przynajmniej wstępnym sygnałem w większości publikacji homiletycznych ostatnich lat². Niektórzy autorzy oceniają bardzo pesymistycznie współczesną sytuację w dziedzinie przepowiadania słowa Bożego. Są nawet tacy, którzy wyrażają pogląd, że kaznodziejstwo jako środek szzerzenia

---

¹ Zob. A. Lewek, *Miejsce kaznodziejstwa w duszpasterstwie*, HD 42 (1973) nr 3 s. 183—189.

² Zob. np. J. Hamer, *La crise de la prédication*, La Revue Nouvelle 29 (1959) nr 2 s. 137—147; J. Ries, *Krisis und Erneuerung der Pre-*

Ewangelii przeżyło się; należy je obecnie zastąpić środkami stosowniejszymi, jak ekspresja radiowa, prasowa, telewizyjna i filmowa, w porównaniu z którą kaznodziejstwo współczesne wydaje się „mizerne”, nie posiadające należytej siły ekspresywnej³.

Wobec tego rodzaju poglądu, jakoby niedomogi i niepopularność kaznodziejstwa usprawiedliwiały jego zaniechanie, podnoszą się jednak stanowcze głosy krytyki i sprzeciwu; głosy podkreślające, że kaznodziejstwo stanowi trwałą wartość, która należy do istotnej struktury Kościoła⁴, jako że budzi ono wiarę, będącą fundamentem zbawienia. Dlatego za jedynie słuszny i szczególnie dziś aktualny należy uznać pogląd sugerujący nie zaniechanie kaznodziejstwa, lecz postulujący jego odnowę i odrodzenie.

Współczesna sytuacja kaznodziejstwa wydaje się być paradoksalna. Z jednej bowiem strony wciąż mówi się o kryzysie kaznodziejstwa, a z drugiej — o jego renesansie i o odnowie homiletycznej.

Znany homileta wiedeński B. Dreher (1912—1971) wyraził na Kongresie Kaznodziejskim w Berlinie w 1969 r. pogląd, że wchodzimy zdecydowanie i wyraźnie w homiletyczny okres życia Kościoła⁵. J. Hamer, obecny sekretarz Sekretariatu d/s Jedności Chrześcijan, twierdzi, że „stoiśmy w przededniu wielkiej odnowy posługi słowa”⁶.

Jeśli prawdą jest, że współczesny kryzys kaznodziejstwa należy do najpoważniejszych i najbardziej odczuwanych w dziejach Kościoła, to również prawdą pozostaje stwierdzenie, że dzisiaj podejmuje się tak wiele wysiłków zmierzających do odnowy teorii i praktyki kaznodziejstwa, jak chyba nigdy w przeszłości. Świadczą o tym bardzo liczne prace homiletyczne, jakie się ukazały w ostatnich latach, zwłaszcza po Soborze Watykańskim II, który wyraźnie dowartościował przepowiadanie słowa Bożego, uznając je za pierwszą i szczególnie ważną funkcję (por. KK 25; DK 4; DB 12).

Do wzrostu ilości teoretycznych rozważań na temat kryzysu i odnowy kaznodziejstwa przyczynia się m. in. przekonanie, iż dla rozwiązania

---

dig, Frankfurt/M. 1961; M. Rzeszewski, *Kryzys czy szansa kaznodziejstwa?* W: *Pod tchnieniem Ducha Świętego*, Poznań 1964 s. 517—553; M. Brzozowski, *Kryzys współczesnego kaznodziejstwa i sposoby jego przezwyciężenia*, RTK 20 (1973) z. 6 s. 87—94.

³ Por. H. Schelsky, *Ist die Dauerreflektion institutionalisierbar?* *Zum Thema einer moderner Religionssoziologie*, *Evangelische Ethik* 1 (1957) z. 2 s. 153—174.

⁴ Por. J. Murphy-O'Connor, *Neubelebung der Predigt*, Luzern 1968 z. 8.

⁵ Por. M. R., *Berliński Kongres Homiletyczny*, AK 74 (1970) z. 1 s. 145.

⁶ J. Hamer, *Kryzys kaznodziejstwa*, Biblioteka Kaznodziejska 62 (1959) nr 6 s. 533.

trudnych problemów praktycznych nie jest bardziej praktyczne jak dobra teoria. Doświadczenie potwierdza tę prawdę: dobra teoria kaznodziejstwa stanowi fundament należytego przygotowania do efektywnego pełnienia funkcji posługi słowa ⁷.

Szczególne miejsce wśród nowszych publikacji homiletycznych zajmuje zbiorowe dzieło specjalistów w zakresie homiletyki i dyscyplin pomocniczych: *Handbuch der Verkündigung*. B. Dreher-N. Greinacher-F. Klostermann (red.), 2 t., Freiburg 1970. Stanowi ono bezsprzecznie wybitne osiągnięcie i poważny wkład do współczesnej odnowy homiletycznej ⁸.

Objawem wzrastającej troski o udoskonalenie kaznodziejstwa i jednocześnie dowodem nastania „wiosny homiletycznej” ⁹ są liczne czasopisma, kongresy i kursy kaznodziejskie oraz naukowe organizacje i instytucje inspirujące ruch homiletyczny ¹⁰.

Jedną z takich instytucji, która w szczególny sposób inspiruje i organizuje działalność na rzecz odnowy kaznodziejstwa w Polsce, jest Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie. Poniżej przedstawimy szkieletowo dotychczasową działalność i osiągnięcia tej Uczelni na polu odnowy homiletycznej.

2. Działalność naukowo-dydaktyczna specjalizacji homiletycznej ATK

Od samego początku istnienia Akademii Teologii Katolickiej, tj. od 1954 r. prowadzi swą działalność naukowo-dydaktyczną na Wydziale Teologicznym katedra homiletyki, a po reorganizacji studiów na Akademii w 1970 r. — specjalizacja homiletyczna na kierunku teologii praktycznej tegoż Wydziału.

W latach 1954—1957 kierownikiem katedry homiletyki był dotychczasowy profesor tego przedmiotu na Wydziale Teologii Katolickiej UW, ks. prof. dr Jan Czuj. Po jego śmierci w 1957 r. przez długie lata nie było na ATK kierownika katedry homiletyki. W latach 1957—1966 wykłady z homiletyki prowadził ks. doc. dr hab. Józef Dajczak, kierownik katedry katechetyki, a po jego śmierci — od 1966 r. ks. doc. dr hab. Leszek Kuc, który po swej habilitacji został w 1970 r. kierownikiem specjalizacji homiletycznej.

⁷ Por. M. Rzeszewski, *Kryzys czy szansa...*, art. cyt., s. 518.

⁸ Por. S. Moysa, „*Aggiornamento*” chrześcijańskiego przepowiadania, CT 32 (1972) z. 1 s. 181—185.

⁹ Por. V. Schurr, *Pastoraltheologie im 20. Jahrhundert*. W: *Bilanz der Theologie im 20. Jahrhundert*, t. 3, Freiburg 1970 s. 386.

¹⁰ Szczegóły na ten temat zob.: A. Lewek, *Aktualna sytuacja kaznodziejstwa*, AK 82 (1974) z. 2 s. 300—314.

W 1973 r. rozpoczął pracę na tej specjalizacji w charakterze asystenta ks. dr Antoni Lewek¹¹. Wykłady zleczone z homiletyki prowadzą: ks. dr H. Pagiewski, ks. dr Z. Grzegorski, ks. mgr K. Orzechowski i ks. mgr W. Wojdecki.

Dotychczasowy dorobek naukowy prezentowanej specjalizacji wyraża się w 1 rozprawie habilitacyjnej, 5 pracach doktorskich i 36 — magisterskich. A oto tematy i autorzy poszczególnych rozpraw¹²:

Habilitation:

Kaznodziejstwo a teologia według Henryka z Gandawy — Ks. Leszek Kuc z diec. kieleckiej (1968 r.).

Doktoraty:

1. *Sw. Cezary z Arles jako kaznodzieja ludowy* — Ks. Henryk Chudek z archidiec. warszawskiej (1955 r.).

2. *Elementy homiletyczne w kazaniach Leona Wielkiego* — Ks. Jan Duda z diec. tarnowskiej (1956 r.).

3. *Homilia w polskim kaznodziejstwie okresu międzywojennego (1918—1939)* — Ks. Tadeusz Olszański CM (1970 r.).

4. *Struktura jednostki przepowiadania w świetle literatury homiletycznej z lat 1960—1972* — Ks. Mirosław Paciuszkiewicz TJ (1973 r.).

5. *Odnowa kaznodziejstwa w ujęciu Wiktora Schurra na tle współczesnego ruchu homiletycznego* — Ks. Antoni Lewek z archidiec. poznańskiej (1973 r.).

15 doktorantów przygotowuje rozprawy. W 1969 r. nostryfikowano na Wydziale Teologicznym doktorat ks. Henryka Pagiewskiego CSSR: *La prédication considérée comme un témoignage. Essai phénoménologique sur la communication du message* — napisany w 1962 r. na Akademii Alfonsiańskiej przy Uniwersytecie Laterańskim w Rzymie.

Magisteria:

1958

1. *Ambona wobec zagadnienia alkoholizmu i abstynencji* — Ks. Czesław Marusak z diec. wrocławskiej.

¹¹ Zob. tenże, *Specjalizacja homiletyczna*. W: *Księga pamiątkowa XX-lecia Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie: 1954—1974*, Warszawa 1974 (w druku).

¹² Streszczenie tych rozpraw, które zostały napisane w latach 1954—70, można znaleźć w książkach: *Skład osobowy i działalność naukowa Wydziału Teologicznego w okresie od 1. 11. 1954 do 30. 9. 1968 r.* (Oprac. J. Nosowski, Warszawa 1969) oraz *Działalność naukowa Akademii Teologii Katolickiej* (Oprac. A. Lewek, Warszawa 1971).

1967

2. *Problemy współczesnego kaznodziejstwa w świetle Konstytucji Gaudium et spes* — Ks. Franciszek Rutkowski z archidiec. warszawskiej.
3. *Kaznodzieja według Fabiana Birkowskiego* — Ks. Roman Żelazko OP.

1969

4. *Metaforyczny charakter języka przepowiadania słowa Bożego* — Ks. Andrzej Bernard z archidiec. warszawskiej.
5. *Udział świeckich w posłudze słowa według Lumen gentium* — Ks. Ryszard Marcinek CSSR.
6. *Elementy teologiczne w teorii kaznodziejstwa polskich podręczników homiletyki w XIX wieku* — Ks. Stefan Dusz SAC.

1970

7. *Przepowiadanie słowa Bożego jako służba wierze w ujęciu Franciszka Ksawerego Arnolda* — Ks. Antoni Lewek z archidiec. poznańskiej.
8. *Spoleczny charakter sakramentów na podstawie kazań publikowanych w miesięczniku „Homiletyka” w latach 1898—1914* — Ks. Wojciech Krzywański z diec. wrocławskiej.
9. *Lumen gentium, Dei Verbum i Gaudium et spes jako przepowiadanie słowa Bożego* — Ks. Paweł Duda OMI.
10. *Słuchacz słowa Bożego w świetle „Abecedarium vitae spiritualis” O. Chryzostoma Adamowicza OSP (1608—1652)* — Ks. Wincenty Łanowy ZP.
11. *Antropologiczne podstawy homiletyki w ujęciu Karla Rahnera (Na podstawie dzieła „Hörer des Wortes”* — Ks. Jan Pawlik SAC.
12. *Udział świeckich wiernych w posłudze słowa według Y. Congara OP* — Ks. Ryszard Bieńkowski z archidiec. warszawskiej.

1971

13. *Znaki czasu w nauce Leona XIII* — Ks. Stanisław Wałęga SDB.
14. *Arcybiskup Antoni Szlagowski jako teoretyk kaznodziejstwa w odrodzonej Polsce* — Ks. Waldemar Wojdecki z archidiec. warszawskiej.
15. *Argumentacja biblijna w kazaniach katechizmowych ks. Józefa Kłosa* — Ks. Zenon Witczak z diec. łódzkiej.
16. *Liturgiczne i pozaliturgiczne przepowiadanie słowa Bożego w świetle polskiej literatury homiletycznej w latach 1945—1970* — Ks. Edward Brak O. Cist.

17. *Przedmiot przepowiadania słowa Bożego w nauczaniu papieża Jana XXIII* — Ks. Stanisław Królik ZP.

18. *Chrystocentryczny i dialogowy charakter kazań i mów ks. Jana Kapicy* — Ks. Jan Sklorz z diec. katowickiej.

19. *Przepowiadanie o Matce Pana i postaci Kościoła u Maxa Thuriana* — Ks. Florian Klewiado z archidiec. warszawskiej.

20. *Element biblijny w kazaniach ks. Karola Antoniewicza w świetle współczesnej mu teorii kaznodziejstwa* — Ks. Dionizy Józwiak z archidiec. poznańskiej.

21. *Encyklika Benedykta XV Humani generis redemptionem w świetle niektórych postulatów dzisiejszego kaznodziejstwa* — Ks. Bolesław Kawczyński z diec. wrocławskiej.

1972

22. *Podmiot przepowiadania według Vaticanum secundum* — Ks. Jan Andrzejczak z diec. wrocławskiej.

23. *Koncepcja Kościoła w teorii i praktyce kaznodziejskiej Hieronima Kajsiwicza (1812—1873)* — Ks. Janusz Śniegocki z diec. płockiej.

24. *Godność osoby ludzkiej jako zasada przepowiadania słowa Bożego w świetle Unitatis redintegratio i Nostra aetate* — Ks. Jerzy Rzanny z archidiec. poznańskiej.

25. *Św. Józef w kaznodziejstwie polskim w latach 1946—1971* — Ks. Józef Fret z diec. wrocławskiej.

1973

26. *Przepowiadanie prawd maryjnych w kazaniach O. Brunona Osieckiego* — Ks. Tadeusz Kluzek ZP.

27. *Idea świadectwa jako przepowiadania w dokumentach Soboru Watykańskiego II* — Ks. Zenon Skomski z diec. chełmińskiej.

28. *Przepowiadanie budujące wspólnotę w nauce Soboru Watykańskiego II* — Ks. Mirosław Strożka z diec. łódzkiej.

29. *Uroczystości eucharystyczne w misji parafialnej Ojców Redemptorystów* — Ks. Gerard Siwek CSSR.

30. *Przepowiadanie tworzące Kościół w Komentarzu Ambrojastra do listów św. Pawła* — Ks. Ryszard Polański z archidiec. warszawskiej.

31. *Funkcja słowa w odnowionym obrzędzie chrztu dzieci* — Ks. Antoni Boszko z diec. łomżyńskiej.

1974

32. *Wymagania moralne w kazaniach ks. Jana Patrzyka* — Ks. Czesław Banach SDB.

33. *Zagadnienie wpływu kaznodziei na słuchacza w świetle wybranych stanowisk homiletyki współczesnej* — Ks. Kazimierz Korbut-Orzechowski z archidiec. warszawskiej.

34. *Głoszenie słowa Bożego a Eucharystia w świetle dokumentów reformy posoborowej* — Ks. Ignacy Chodźko SDB.

35. *Kryzys kaznodziejstwa w świetle literatury homiletycznej w Polsce w latach 1946—1971* — Ks. Zygmunt Wudarkiewicz z archidiec. warszawskiej.

36. *Kształtowanie postawy apostołskiej w listach i przemówieniach ks. A. kard. Hłonda do młodzieży* — Ks. Jan Wardach SDB.

Warto tu jeszcze wymienić niektóre rozprawy magisterskie napisane na innych specjalizacjach, lecz poruszające problematykę homiletyczną.

1. *Znaczenie terminu „słowo Boże” w Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym* — Leon Sterna (1970 r.).

2. *Argumentacja biblijna w kazaniach Księdza Kardynała Stefana Wyszyńskiego w latach 1960—1961* — Barbara Maria Gniazdowska (1972 r.).

3. *Funkcja prorocka wiernych w teologii Yves M. J. Congara* — Ks. Władysław Kołyszko SDB (1973 r.).

4. *Słowo jako element strukturalny wspólnoty w przepowiadaniu ks. Aleksandra Fedorowicza (1914—1965)* — S. Barbara Wośiek, franciszkanka (1973 r.).

5. *Funkcja kerygmatyczna poezji Jana Twardowskiego* — Jan Turneau (1973 r.).

6. *Teologiczna koncepcja człowieka w kerygmatyce Tomasa Mertona* — Włodzimierz Bończa-Rutkowski (1974 r.).

Trzeba przyznać, że liczba ok. 40 wymienionych wyżej rozpraw z zakresu homiletyki powstałych na specjalizacji homiletycznej ATK, i to — dodajmy — w przeważającej części w okresie ostatnich kilku lat, świadczy o wielkiej aktywności i twórczym wkładzie tej Uczelni w rozwój współczesnej myśli homiletycznej, inspirującej i pobudzającej działalność praktyczną w dziedzinie odnowy kaznodziejstwa. Tak pokaźna liczba absolwentów homiletyki, którzy w swej pracy na różnych placówkach kościelnych mogą służyć fachową wiedzą innym i sami wykorzystywać zdobyte umiejętności kaznodziejskie, to bezsprzecznie ważki współczynnik udziału Akademii w dziele odnowy kaznodziejstwa w naszym kraju.

ATK prowadzi ponadto działalność dydaktyczną w tzw. Punktach Konsultacyjnych — od 1971 r. w Katowicach i od 1972 r. w Gorzowie Wlkp., Płocku i w Szczecinie. Na specjalizacji homiletycznej w tych placówkach naukowych studiuje aktualnie kilkudziesięciu księży, którzy dzięki zdobywaniu tam wiedzy i umiejętności kaznodziejskich mogą stawać się w swoich diecezjach współtwórcami skutecznej odnowy kaznodziejstwa.

Akademia Teologii Katolickiej kształci jednak nie tylko fachowców w dziedzinie teorii kaznodziejstwa, lecz od 1967 r. przeprowadza u siebie corocznie ogólnopolskie Kursy Homiletyczne, a ostatnio Homiletyczno-katechetyczno-liturgiczne¹³.

3. Ogólnopolskie kursy homiletyczne na ATK

Odnowie kaznodziejstwa w Polsce mają z założenia swego służyć kursy kształcące dla duchowieństwa i osób zainteresowanych kościelną postugą słowa. Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie jest jedyną w naszym kraju wyższą uczelnią, która na skalę ogólnokrajową organizuje regularnie kształcanie duszpasterzy w dziedzinie kaznodziejstwa i działalności katechetycznej oraz liturgicznej. Rokrocznie gromadzi kilkuset (300—600) duchownych i częściowo świeckich osób na 3-dniowych kursach homiletyczno-katechetyczno-liturgicznych. W ten sposób systematyczne kształcanie duchowieństwa w zakresie kaznodziejskiej posługi słowa stanowi bez wątpienia jeden ze współczynników i rękojmię coraz większego postępu w rozwoju odnowy homiletycznej w naszym kraju.

Ażeby udostępnić szerszemu kręgowi osób zainteresowanych wszystkie materiały z powyższych kursów, tj. referaty plenarne oraz fachowe wprowadzenia w dyskusję nad aktualnymi zagadnieniami homiletycznymi i wyniki tychże dyskusji na konwersatoriach w grupach roboczych, Wydawnictwo ATK publikuje kolejno tomy zawierające te materiały. Poniżej wymienimy zarówno wspomniane tomy, jak i wszystkie inne publikacje Wydawnictwa ATK z zakresu problematyki homiletycznej.

4. Homiletyczne publikacje książkowe ATK

Uwzględniając fakt, iż polska literatura homiletyczna nie jest wcale obfita, należy z tym większym uznaniem podkreślić, że Akademia Teo-

---

¹³ Zob. sprawozdania z tych Kursów: A. Lewek, *W trosce o odnowę kaznodziejstwa*, HD 39 (1970) nr 3 s. 216—222; tenże, *Ogólnopolski Kurs Homiletyczny na ATK*, STV 9 (1971) nr 1 s. 444—448; tenże, *Kurs Homiletyczno-katechetyczny na ATK*, STV 9 (1971) nr 2 s. 164—168, E. Ożorowski, *Nowe życie w Chrystusie*, STV 10 (1972) nr 2 s. 356—363.

logii Katolickiej opublikowała w swoim Wydawnictwie stosunkowo najwięcej prac, które dla szerokiego kręgu czytelników polskich mogą stanowić źródło refleksji i materiał do kazań oraz inspirację do realizowania posoborowej odnowy teorii i praktyki kaznodziejskiej. A oto one:

1) *Collectanea Theologica* 37 (1967) z. 4. Zeszyt ten zawiera materiały I Kursu Homiletycznego dla duchowieństwa odbytego w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie w dniach 12—13 września 1967 r.

2) *Pismo święte w duszpasterstwie. Materiały II Kursu Homiletycznego dla duchowieństwa na temat „Słowo Boże skuteczne” odbytego w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie w dniach 9—11 września 1968 r.* L. Kuc (red.), Warszawa 1969 ss. 340.

3) *Chrystus żywy w sakramentach. Materiały III Kursu Homiletyczno-katechetycznego dla duchowieństwa odbytego w Akademii Teologii Katolickiej w dniach 8—9 września 1969 r.* J. Myśków (red.), Warszawa 1970 ss. 500.

4) *Chrystus wzywa i uczy. Materiały IV Kursu Homiletyczno-katechetycznego odbytego dla duchowieństwa w Akademii Teologii Katolickiej w dniach 10—12 września 1970 r.* L. Kuc (red.), Warszawa 1971 ss. 499.

5) *Nowe życie w Chrystusie. Materiały V Kursu Homiletyczno-katechetycznego dla duchowieństwa odbytego w Akademii Teologii Katolickiej w dniach 9—11 września 1971 r.* S.A. Porębski (red.), Warszawa 1973 ss. 508.

Z serii *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy* — 3 tomy:

6) Tom III: Św. Grzegorz Wielki, *Homilie na Ewangelie*, Warszawa 1969 ss. 352.

7) Tom VIII: Św. Jan Chryzostom, *Homilie i kazania wybrane*, Warszawa 1971 ss. 215.

8) Tom XII: Św. Augustyn, *Wybór mów (Kazania świąteczne i okolicznościowe)*, Warszawa 1973 ss. 381.

9) *Komentarz biblijny i homiletyczno-liturgiczny do niedzielnych i świątecznych czytań mszalnych. Cykl „B”.* Praca zbiorowa pod red. bpa J. Stroby, Warszawa 1973 ss. 499.

10) L. Kuc, *Kaznodziejstwo a teologia według Henryka z Gandawy*, Warszawa 1968 ss. 163.

11) H. Pagiewski, *Głoszenie słowa Bożego jako świadectwo. Studium homiletyczne o komunikacji Orędzia Bożego*, Warszawa 1971 ss. 196.

12) L. Kuc — J. A. Nalaskowski — H. Pagiewski, *Teologia przepowiadania słowa Bożego. Materiały do nauczania w zakładach teologicznych*, Warszawa 1971 ss. 363.

13) Z. Grzegorski — M. Paciuszkiewicz — M. Gosek — W. Basista, *Praktyka przepowiadania słowa Bożego. Materiały do nauczania w zakładach teologicznych*, Warszawa 1973 ss. 460.

W druku :

14) *Komentarz biblijny i homiletyczno-liturgiczny do niedzielnych i świątecznych czytań mszalnych. Cykl „C”.* Praca zbiorowa pod red. bpa J. Stroby.

15) *Komentarz biblijny i homiletyczno-liturgiczny do niedzielnych i świątecznych czytań mszalnych. Cykl „A”.* Praca zbiorowa pod red. bpa J. Stroby.

16) *Studia z historii kaznodziejstwa i homiletyki.* L. Kuc — W. Wojdecki (red.).

Przygotowane do druku :

17) *Sakrament w życiu człowieka dzisiaj. Materiały VI Kursu Homiletyczno-katechetyczno-liturgicznego dla duchowieństwa odbytego w Akademii Teologii Katolickiej w dniach 11—13 września 1972 r.*

18) *Sakrament bierzmowania w życiu Kościoła. Materiały VII Kursu Homiletyczno-katechetyczno-liturgicznego dla duchowieństwa odbytego w Akademii Teologii Katolickiej w dniach 10—12 września 1973 r.*

19) W. Basista, *Fonetyka pastoralna. Materiały do nauczania w zakładach teologicznych.*

20) A. Lewek, *Współczesna odnowa kaznodziejstwa.*

21) A. Lewek, *Teologia kaznodziejstwa na tle współczesnego ruchu homiletycznego.*

Wśród wymienionych wyżej publikacji szczególnie doniosłe znaczenie dla rozwoju ruchu homiletycznego w Polsce mają parotomowe dzieła zbiorowe pod redakcją bpa J. Stroby oraz ks. L. Kuc a.

Pierwszy z nich jest redaktorem 3-tomowego komentarza do czytań mszalnych według nowego trzyletniego cyklu. Książka ta o nakładzie ponad 5 tys. egzemplarzy każdego tomu stanowi bez wątpienia największą tego rodzaju publikację kaznodziejską w powojennej Polsce. O dużym zapotrzebowaniu na nią u nas może świadczyć choćby fakt prawie natychmiastowego wyczerpania całego nakładu po ukazaniu się jej w sprzedaży.

Z kolei ks. L. Kuc a jest redaktorem 4-tomowego podręcznika homiletyki; jego 2 tomy już się ukazały drukiem i jako pierwsze po wojnie próby nowoczesnego ujęcia problematyki kaznodziejstwa stanowią cenny wkład w rozwój polskiej myśli homiletycznej.

5. Inne formy działalności ATK dla odnowy kaznodziejstwa polskiego

Należy podkreślić, że wspomniane wyżej dwa dzieła zbiorowe o szczególnej wartości dla odnowy kaznodziejstwa w naszym kraju zostały nie

tylko wydane przez Akademię Teologii Katolickiej, również napisane w przeważającej części przez wykładowców i absolwentów tej Uczelni.

Udział ATK w uaktywnianiu polskiego ruchu homiletycznego zaznacza się również w tym, że w skład 4-osobowego Zarządu Sekcji Homiletów Polskich wchodzi aż 3 wykładowców homiletyki na Akademii (ks. dr Henryk Pagiewski — przewodniczący, ks. dr Antoni Lewek i ks. mgr Waldemar Wojdecki — sekretarze). Wiadomo zaś, że Sekcja ta z natury swej stara się być inspiratorem, inicjatorem i kierownikiem przedsięwzięć na rzecz odnowy naszego kaznodziejstwa. Dowodem tego może być choćby doroczna sesja naukowa Sekcji, odbyta na Akademii Teologii Katolickiej w dniach 18—19 kwietnia 1974 r. pod hasłem *Odrodzenie kaznodziejstwa poprzez odnowę homiletyki*. W 4 referatach, z których 3 wygłosili na niej wykładowcy ATK, m. in. nakreślono plan perspektywiczny i konkretny program działalności na rzecz odnowy kaznodziejstwa w Polsce¹⁴.

Głębokie zaangażowanie aktualnego rektora Akademii, ks. prof. dr hab. Jana Stępnia w sprawę dalszego rozwoju specjalizacji homiletycznej, stanowi nie tylko dowód szczególnego zainteresowania się problemem odnowy homiletycznej, lecz rękojmię coraz większej aktywizacji i wkładu Akademii Teologii Katolickiej w rozwój polskiego ruchu homiletycznego.

Konkretnym wyrazem tego wkładu jest też specjalna Ekipa Szkoleniowa, utworzona w 1973 r., a składająca się z homilety, biblisty, katechety, pedagoga, socjologa i psychologa — wykładowców ATK. Ekipa ta przeprowadzała już i gotowa jest nadal przeprowadzać w różnych ośrodkach kościelnych kilkudniowe kursy dokształcające dla rekolekcjonistów, konferencjonistów, misjonarzy, kaznodziejów itp.

Obok tej większej Ekipy Szkoleniowej, przeprowadzającej tygodniowe względnie kilkudniowe kursy dokształcające, istnieje także trzyosobowa Ekipa Homiletyczna, złożona z wykładowców ATK, która na terenie całej Polski prowadzi 1—3 dniowe szkolenie kaznodziejów w ramach specjalnego kursu lub okolicznościowych spotkań księży: na konferencjach rejonowych, dekanalnych, rekolekcjach, wakacyjnych przygotowaniach do egzaminów wikariuszowskich itp.

Warto na koniec wspomnieć o tworzącym się na ATK Instytucie Teologii Praktycznej, w ramach którego nastąpi pewna koordynacja prac naukowo-badawczych i dydaktycznych oraz większa współpraca między-

---

¹⁴ Zob. A. Lewek, *Działalność na rzecz odnowy kaznodziejstwa w Polsce*, HD 43 (1974) nr 4 s.

dyscyplinarna, co będzie miało niewątpliwie pozytywny wpływ na zakres i wyniki przedsięwzięć specjalizacji homiletycznej, a przez to i na rozwój ruchu odnowy kaznodziejstwa w Polsce.

Przedstawiona wyżej szkicowo działalność naukowa, dydaktyczna i wydawnicza Akademii Teologii Katolickiej w dziedzinie homiletyki i kaznodziejstwa świadczy dość wyraźnie o tym, że Uczelnia ta jest dzisiaj ważnym ośrodkiem homiletycznym w Polsce¹⁵.

Antoni Lewek

II. HOMILETYKA NA KATOLICKIM UNIWERSYTECIE LUBELSKIM

Początki homiletyki na KUL są związane z powstaniem w roku 1958 w ramach Wydziału Teologicznego Sekcji teologii pastoralnej. Wykłady kursoryczne w latach 1959—1962 prowadził ks. dr Romuald Rak, zaś w latach 1962—1966 ks. dr Leszek Kuc. Ten ostatni w roku akad. 1962/63 wprowadza ponadto wykłady monograficzne: *Koncepcja teologii przepowiadania* i *Koncepcja homilii*, a w następnych latach wyklada m. in. takie zagadnienia jak: *Kaznodziejstwo w XIII wieku*, *Homilia liturgiczna*, *Dialog w kaznodziejstwie*. Jednocześnie prowadzone było pro-seminarium z homiletyki. Tematyka ćwiczeń obejmowała 3 elementy: zagadnienie kontaktu kaznodzieli ze słuchaczem, zespołowe przygotowanie tematyki kaznodziejskiej oraz praktyczne głoszenie homilii przez studentów.

Po przeniesieniu się ks. dr L. Kuca na ATK miejsce jego zajęli ks. dr Rudolf Zielasko, który objął wykłady z teologii słowa oraz ks. dr Władysław Witkowski, który przejął wykłady kursoryczne.

Istotne znaczenie dla rozwoju homiletyki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim miało powstanie w roku 1968 Instytutu Teologii Pastoralnej, obejmującego również katedrę homiletyki. Zostają wprowadzone nowe przedmioty, m. in. *Homiletyka materialna i — specjalna*, *Pismo św. w kaznodziejstwie*, *Homilia w rozwoju historycznym*, *Rok liturgiczny*, *Technika żywego słowa*. Obok już wymienionych wykłady podejmuje: ks. dr Józef Kudasiewicz, ks. dr Wacław Schenk i doc. dr hab. Stefan Sawicki.

W wyniku dalszych przeobrażeń w roku akad. 1973/74 program zajęć studentów homiletyki przedstawiał się następująco:

---

¹⁵ Zob. J. W., *O odnowę kaznodziejstwa polskiego. Pionierska rola i dorobek ATK, WTK* — Tyg. Kat. 19 V 1974 s. 3.

Rok I:

Laikat jako podmiot duszpasterstwa i apostołstwa; Dialog Kościoła ze światem współczesnym — Ks. doc. dr hab. A. L. Szafranski; *Socjologia religii; Socjografia religii; Socjologia parafii* — Ks. doc. dr hab. W. Piwowski; *Psychologiczne uwarunkowania przeżyć religijnych* — Ks. doc. dr hab. P. Poręba; *Teologia pastoralna biblijna* — Ks. doc. dr hab. J. Kudasiewicz; *Urzeczywistnianie się Kościoła w liturgii* — Ks. doc. dr hab. W. Schenk; *Wstęp do teologii pastoralnej* — Ks. dr hab. F. Blachnicki; *Problemy moralne współczesnego świata* — Ks. doc. dr hab. S. Witek; *Organizacja działalności Kościoła; Teologia zbawczego pośrednictwa Kościoła* — Ks. doc. dr hab. R. Rak; *Objawienie a wiara religijna* — Ks. dr R. Łukaszyk; *Tajemnica paschalna Chrystusa* — Ks. dr W. Hryniewicz; *Katechetyka fundamentalna* — Ks. dr R. Murawski; *Teologia słowa Bożego* — Ks. dr M. Brzozowski.

Rok II:

Kościół a literatura — Prof. dr hab. S. Sawicki; *Duszpasterstwo biblijne* — Ks. doc. dr hab. J. Kudasiewicz; *Oddziaływanie społecznych środków przekazu* — Doc. dr hab. F. Adamski; *Liturgia sakramentów i sakramentaliów* — Ks. doc. dr hab. W. Schenk; *Homiletyka materialna; Homilia w rozwoju historycznym; Główne nurty rozwojowe kaznodziejstwa polskiego w epoce Renesansu* — Ks. dr M. Brzozowski; *Struktura przepowiadania słowa Bożego; Homiletyka i jej pojęciowa analiza* — Ks. dr M. Paciuszkiewicz.

Rok III:

Ewangelia Dzieciństwa w przepowiadaniu — Ks. doc. dr hab. J. Kudasiewicz; *Misterium paschalne w roku liturgicznym* — Ks. dr W. Danielski; *Zagadnienia wybrane z dziejów kaznodziejstwa polskiego* — Ks. dr M. Brzozowski; *Struktura przepowiadania słowa Bożego* — Ks. dr M. Paciuszkiewicz.

Seminarium biblijno-homiletyczne — Ks. doc. dr hab. J. Kudasiewicz; Ćwiczenia z homiletyki — Ks. dr M. Brzozowski.

W ramach ćwiczeń w każdy wtorek studenci głoszą homilie podczas wspólnotowej Mszy świętej Instytutu Teologii Pastoralnej.

Ponadto wykłady z homiletyki prowadzone są dla księży dojeżdżających na Studium Pastoralnym (1 semestr co drugi rok).

Prace badawcze prowadzone są w następujących kierunkach:

1. Koncepcja przepowiadania w świetle teologii słowa. Świeccy jako podmiot przepowiadania. Dialog w kaznodziejstwie.

2. Zastosowanie wyników współczesnej egzegezy biblijnej w kaznodziejstwie.
3. Badania ankietowe dotyczące odbioru kazań przez współczesnych słuchaczy w Polsce.
4. Dzieje przepowiadania w Polsce w okresie Baroku.

Katedra homiletyki dysponuje własnym zakładem i księgozbiorem liczącym około 600 tomów oraz czasopismami homiletycznymi wydawanymi aktualnie w kraju i za granicą. P.o. kierownika katedry jest ks. doc. dr hab. Józef Kudasiwicz.

A oto wykaz prac dyplomowych z homiletyki, powstałych na KUL:

Doktoraty:

Ks. Jan Związek, *Katolickie poglądy społeczno-polityczne w Polsce na przełomie XVI i XVII wieku w świetle kazań*.

Ks. Julian Urban, *Ideał katolika w świetle kazań franciszkańskich w latach 1765—1795*.

Ks. Mieczysław Brzozowski, *Kazanie wielkanocne polskich autorów katolickich od połowy XVI do połowy XVII wieku*.

Ks. Stanisław Kisiel, *Duszpasterstwo rekolekcyjne a potrzeby duchowe szkół średnich w świetle pedagogiki pastoralnej*.

Licencjaty:

Ks. Stefan Prekurat, *Problematyka rodziny w kaznodziejstwie polskim w latach 1950—1962 na przykładzie analizy treści kazań dla dorosłych publikowanych w Bibliotece Kaznodziejskiej*.

Ks. Edward Sobieraj, *Modele religijności młodzieży w świetle egzort drukowanych w Bibliotece Kaznodziejskiej w latach 1958—1966*.

Ks. Józef Korzeniowski, *Pismo święte w kaznodziejstwie w rozprawach naukowych Przeglądu Homiletycznego (1923—1939)*.

Ks. Józef Kołodziejczyk, *Odnowiona misja ludowa w świetle teologii duszpasterstwa i dokumentów Soboru Watykańskiego II*.

Ks. Stanisław Kisiel, *Wychowawcze oddziaływanie rekolekcji na żeńską młodzież licealną*.

Ks. Ryszard Okiński, *Kazania liturgiczne w ujęciu Piusa Parscha*.

Ks. Ireneusz Folcik, *Pismo święte w kazaniach biskupa Karola Fischera na tle koncepcji homiletycznych przełomu XIX i XX wieku*.

Ks. Mirosław Drzewiecki, *Norwida obraz Kościoła na tle kaznodziejstwa Zmartwychwstańców w XIX wieku*.

Magisteria:

Ks. Józef Sztonyk, *Polskie kaznodziejstwo młodzieżowe w okresie międzywojennym*.

Ks. Franciszek Kurkowski, *Teoria misji ludowej u ks. Karola Antoniewicza*.

Ks. Julian Urban, *Teoria kaznodziejstwa w świetle dzieła Kajetana Karnowskiego (1744—1820)*.

Ks. Franciszek Grela, *Homilia liturgiczna jako element oddziaływania pastoralnego*.

Ks. Czesław Błaszczukiewicz, *Kazania misyjne ks. Karola Antoniewicza*.

Ks. Kazimierz Kopciwicz, *Pedagogizacja rodziców w nauczaniu homiletycznym na przykładzie Biblioteki Kaznodziejskiej w latach 1958—1970*.

Ks. Eugeniusz Małyusz, *Kazania w opinii wiernych na podstawie badań ankietowych w Olsztynie*.

Ks. Henryk Kozakiewicz, *Ks. Jan Kapica jako kaznodzieja i apostoł trzeźwości na tle przemian zachodzących na Górnym Śląsku*.

Ks. Kazimierz Milewski, *Tajemnica paschalna w kazaniach wielkanocnych okresu międzywojennego w Polsce*.

Ks. Jan Twardy, *Kazania i przemowy pasterskie do ludu wiejskiego biskupa Karola Józefa Fischera*.

Ks. Piotr Kuratowicz, *Przepowiadanie słowa Bożego w opinii katolików wielkiego miasta na przykładzie parafii Matki Boskiej Ostrobramskiej w Szczecinie*.

Ks. Rudolf Grzeszczyk, *Pismo święte jako źródło kazań w świetle teologii przepowiadania w Niemczech*.

Mieczysław Brzozowski

III. HOMILETYKA AKADEMICKA W USA

D. Morrissey szkicując sytuację w Stanach Zjednoczonych pisał¹, że odnowa kaznodziejstwa w tym kraju charakteryzuje się tym, czym odznacza się Kościół amerykański: młodością i wigorem, zainteresowaniem kwestiami społecznymi, wpływem masowych środków przekazu oraz ich wykorzystaniem, nowym, wyraźnie ekumenicznym duchem oraz wzrastającą potrzebą i znaczeniem nauk pomocniczych dla współczesnej posługi słowa.

Trzeba jednak dodać, że sytuację kaznodziejstwa ocenia się krytycznie i proponuje się, niekiedy bardzo śmiało, wyjścia i eksperymenty. Odzwierciedleniem tego stanu jest homiletyka akademicka. W ośrod-

¹ D. Morrissey, *Catholic Preaching in the United States*, Conc. 1968, z. 3.

kach uniwersyteckich problematyka homiletyczna jest poszerzona i wzbogacona naukami humanistycznymi, socjologią, studiami nad kulturą masową. Daje się zauważyć ożywczy nurt powstały ze skojarzenia refleksji teologicznej z naukami eksperymentalnymi dającymi wiedzę o współczesnym człowieku i jego świecie.

Homileci amerykańscy mają swoją naczelną organizację o charakterze ekumenicznym. Amerykańska Akademia Homiletyczna (*American Academy of Homiletics*), ukonstytuowana w 1965 roku z inicjatywy trzech profesorów z uczelni protestanckich, zajmuje poczesne miejsce między zawodowymi stowarzyszeniami wykładowców różnych dyscyplin naukowych. Licząca obecnie około 100 członków stałych, w większości spośród nominacji protestanckich, skupia także niektórych homiletów katolickich. Z kolei niejedni protestanci homileci współpracują z uczelniami i stowarzyszeniami katolickimi. Akademia jest zrzeszeniem nauczających, którzy pragną dzielić się doświadczeniami i dorobkiem naukowym w dziedzinie homiletyki tak w aspekcie historycznym, teologicznym jak i pastoralnym. Statut postanawia: „Pierwszorzędnym celem będzie organizowanie spotkań profesorów i wykładowców homiletyki dla śledzenia roli homiletyki w wykształceniu teologicznym, które ulega zmianom, dla omawiania i dzielenia się inspiracjami i metodami, dla ożywienia badań w tym zakresie oraz w pokrewnych dziedzinach i dyscyplinach naukowych”. Toteż głównym przejawem działalności są coroczne spotkania zwoływane w grudniu do Seminarium Teologicznego w Princeton, New Jersey. Programy spotkań przewidują wysłuchanie paru referatów wraz z dyskusją, omawianie problemów nauczania, analizę i wymianę doświadczeń. Prześledźmy tematykę referatów paru ostatnich spotkań.

Rok 1970. Podczas dwudniowego zjazdu przedyskutowano następującą tematykę: *Możliwość obecności Boga w kazaniu; Ironia a podstawy Ewangelii; Ekspresja w kaznodziejstwie — czego może nas nauczyć sztuka*. Wprowadzeniem do tego ostatniego zagadnienia były cztery referaty.

W roku 1971 zebrało się — jak czytamy w informatorach Akademii — 37 stałych członków, by przedyskutować dwa referaty: *Teoria komunikacji międzyludzkiej nadzieją podupadającego kaznodziejstwa* oraz *Kaznodziejstwo Murzynów*. Prof. *Dance*, świecki katolik, pierwszy z referentów, specjalista w dziedzinie słownego kontaktu międzyludzkiego, już uprzednio dzielił się swymi sugestiami — słownie i pisemnie — w kręgach katolickich homiletów.

Doroczne spotkanie 1972 roku zajęło się problemami związanymi z wprowadzeniem stopnia doktora pastoralistyki (*Doctor of Ministry*) oraz referatami na temat problemów hermeneutycznych w studiach nowotestamentalnych, relacją między nimi a nauczaniem posługi słowa.

Nadto dwu referentów, z których jednym był J. Geaney redaktor *Preaching Today*, omawiało zagadnienie głoszenia słowa przy pomocy różnych środków przekazu (tzw. *multi-media presentation*). Nadto postanowiono przekształcić jedno z najbliższych dorocznych spotkań w międzynarodowy kongres dotyczący przyszłości kaznodziejstwa, nawiązać łączność z naukowcami pokrewnych dyscyplin oraz poszerzyć krąg uczestników o duszpasterzy i seminarzystów.

Akademicką homiletykę katolicką mogą reprezentować dwa ośrodki: bardziej humanistyczny w St. Louis i teologiczno-biblijny w Waszyngtonie, przy czym obydwu interesują się problematyką komunikacji słowa Bożego.

Jezuicki *Saint Louis University* w St. Louis posiada przy katedrze teologii moralnej i pastoralnej Sekcję „religijnego przekazu” (*religious communication*), która w swej działalności pragnie wykorzystywać dane szeregu dziedzin rzutuujących na misję komunikowania Ewangelii. Wyliczyć problematykę niektórych wykładów i seminariów:

- *Psychologia komunikacji międzyludzkiej*: refleksje nad psychologiczną dynamiką, a szczególnie nad diadycznym i grupowym charakterem procesów przekazu z akcentem położonym na procesach komunikacyjnych jako środkach wzrostu i rozwoju religijnego.
- *Kaznodziejstwo — kapłan jako komunikator*: studenci winni przedstawić utrwalone na magnetowidzie eksperymentalne homilie wykorzystujące film i dialog.
- *Masowy przekaz a Kościół*: studenci poznają współczesny masowy przekaz, jego funkcje, treści i możliwości, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości wykorzystania go w kerygmatycznym kaznodziejstwie.
- *Bóg i człowiek we współczesnej literaturze*: studium współczesnej powieści (Kafka, Sartre, Camus, Greene, Faulkner i inni) uwzględniając teologiczne i filozoficzne implikacje.
- *Newman — teolog-pisarz*: literackie i teologiczne cechy Newmanowskiego sposobu komunikacji religijnej w Kościele XIX wieku.
- *Obraz Boga i człowieka w współczesnym teatrze i kinie*: filozoficzne i teologiczne aspekty kina i teatru (O'Neill, T. Williams, Beckett, Ionesco, Albee, Bergman, Antonioni, Felini i inni).
- *Teatr religijny*: studium współczesnego dramatu religijnego (Betti, Eliot, Shaw, Greene, Anouilh, Osborne i inni), omówienie wybranych inscenizacji.
- *Obraz Boga i człowieka we współczesnym malarstwie, rzeźbie i architekturze*: teologiczne i filozoficzne implikacje prac takich twórców, jak Rauschenberg, Oldenburg, Lichtenstein, Smith, Warhol i in.
- *Liturgiczna celebracja*: pogłębienie znaczenia celebracji i umiejętność efektywnego oddziaływania, realizacja prawodawstwa kościelnego.

Nadto szereg takich wykładów, odpowiednio rozplanowanych dla poszczególnych lat studiów, jak teologia a literatura, teologia kaznodziejstwa, głoszenie celów chrześcijańskiego postępowania, kaznodziejstwo a współczesny człowiek, a słuchacz wykształcony, teologia a „sztuki komunikujące” (osobny wykład i proseminarium: teologia a film), upadek człowieka w świetle współczesnej literatury, myśl religijna w literaturze angielskiej XIX wieku. Dwa semina: z „komunikacji religijnej” i z symboli i systemów wierzeń. Specjalne *practicum* dla dwu pierwszych lat studiów ma charakter indywidualny i zmierza do usprawnienia umiejętności kaznodziejskich. Zainteresowane osoby i zespoły winny się zająć oceną i omówieniem kazań utrwalonych na taśmie magnetofonu i magnetowidu.

Prof. Th. L. a y dla swego wykładu *Wprowadzenie do religijnej komunikacji* (rok akad. 1970/71) zaplanował następującą problematykę: konsekwencje upadku znaczenia symboliki religijnej — konieczność nawiązania kontaktu poprzez indywidualne doświadczenia słuchacza; ruch „śmierci Boga” jako przejaw kryzysu przepowiadania; nawiązanie do aktualnej problematyki tzw. antyteatru, antybohatera i nurtów współczesnej muzyki; rola symboliki w życiu ludzkim, w kulturze (reklama, film itp.); problematyka niejęzykowego porozumiewania się ludzi; język a sposoby ujmowania i wyrażania rzeczywistości; język a osobowość (tu m. in. wyjaśniał „dostosowaną” metodę Objawienia); zagadnienie międzyosobowej komunikacji przekazu religijnego w małych grupach; problem „języka” Boga.

Dodajmy, że Sekcja urządza specjalistyczne sympozja dla wszystkich, np. teologia a film, teologia a „sztuki komunikacyjne”.

Specjalistyczny Instytut Katolickiego Uniwersytetu Ameryki w Wasingtonie rozwija zarówno studium uniwersyteckie o swoistym przekroju prac jak i intensywną działalność dokształcającą, o której wypadnie jeszcze mówić w związku z charakterystyką działalności stowarzyszeń kaznodziejskich. Jako Instytut Kaznodziejski (The Preachers' Institute at the Catholic University of America) niezmiennie przeprowadza tzw. Letnią Sesję — skrócone studium homiletyki, kurs teorii i praktyki kaznodziejstwa na poziomie uniwersyteckim kończący się zwykłym zaświadczeniem, potwierdzającym jego odbycie, albo wydaniem swoistego „dyplomu kaznodziejskiego” (*The Certificate in Preaching*), i to zależnie od już odbytych — czy nie — studiów uniwersyteckich. Studium obejmuje dwie sesje letnie z wybranymi wykładami z takich dziedzin, jak antropologia, historia, psychologia, wymowa i dramat, socjologia — które traktuje się jako uzupełnienie programu koniecznego dla uzyskania dyplomu. Jego istotne elementy, to: 1° ćwiczenia w przygotowywaniu i wygłaszaniu homilii — rozwijanie własnej, indywidualnej sprawności, przeprowadzane w ma-

łych grupach pod kierunkiem specjalisty w dziedzinie komunikacji międzyludzkiej z wydziału wymowy i dramatu; 2° ćwiczenia sprawnościowe w głoszeniu kazań oraz w czytaniu tekstów biblijnych i liturgicznych (charakterystyczne, często tu odnotowywane zjawisko!); 3° seminarium egzegetyczne nastawione na przygotowanie homilii; 4° przepowiadanie a współczesna komunikacja międzyludzka — wykłady i dyskusje na temat powiązań między teologią a środkami przekazu i teorią komunikacji międzyludzkiej oraz świadomością społeczną i postawami człowieka a posługą słowa; 5° specjalne ćwiczenia w czytaniu Pisma św. podczas liturgii i w toku katechezy dla księży, lektorów, katechetów i nauczycieli. Cała Sesja Letnia trwa 6 tygodni i jest przeznaczona dla księży-duszpasterzy i rekolekcjonistów oraz dla homile-
tów.

Instytut, którego dyrektorem jest John Burke OP, zmierza do odnowy posługi słowa tak poprzez studium natury, celu i miejsca ministerium słowa w Kościele, jak i przez intensywną praktykę pod okiem fachowców. Pragnie wyjść naprzeciw skomplikowanym problemom przepowiadania, widząc je w szerokim kontekście zagadnień. Dotychczasowe doświadczenia księży chce dalej rozwijać, wykorzystując teorię i praktykę słownego kontaktu, współczesną myśl teologiczną oraz biblijne pojmowanie posługi słowa.

Rok akad. 1970/71 przyniósł dalsze innowacje. „Jestem szczęśliwy ogłaszając, że Katolicki Uniwersytet Ameryki rozszerza na cały rok działalność dobrze znanego i cenionego Instytutu Kaznodziejskiego tworząc zeń Instytut Pastoralny², zajmujący się duszpasterskim przekazem słowa oraz sprawowaniem liturgii” — pisał rektor Uniwersytetu, C. C. Walton, w specjalnym informatorze uniwersyteckim. W swej wypowiedzi związał reorganizację Instytutu z apelem o przywrócenie kaznodziejstwu jego ważnej roli w Kościele, odwołując się przy tym do znanych słów Pawła VI w *Ecclesiam suam*. Informator zawierał obszerny komentarz oraz przedstawiał różne formy działalności zreorganizowanego studium.

Przepowiadanie wymaga czegoś więcej niż tylko formacji fonetycznej i ogólnego studium teologii. Konieczny jest ciągły, osobisty wysiłek w pogłębianiu swej wiary, nieustanne poszerzanie rozumienia Pisma św. i Tradycji Kościoła. Kaznodzieja równocześnie powinien orientować się w literaturze, mieć rozeznanie w wynikach aktualnych badań socjologicznych i psychologicznych. Akt przekazu słowa Bożego jest werbalną ekspresją tego, czym jest w danym momencie mówiący człowiek pod względem intelektualnym, duchowym, moralnym, a ponad wszystko, że jest tym, który wierzy w Jezusa Chrystusa.

² Z konieczności tak chcielibyśmy opisać oryginalną nazwę, znamieną dla przeobrażeń Instytutu: *The Catholic University Institute for Pastoral Communication and Liturgical Celebration*.

Instytut pragnie się koncentrować na takiej koncepcji przekazu słowa Bożego, która wywodzi się z „doświadczenia wiary” oraz jest silnie ugruntowana w „ortodoksyjnej teologii słowa”. Zainteresowani mają okazję rozwinąć swą praktykę przepowiadania opartą na powyższej koncepcji pod kierunkiem specjalistów. Wszystko to ma zmierzać do rewaloryzacji posługi słowa w Kościele oraz do uczynienia z właściwie sprawowanej liturgii — aktu komunikatywnego. Wszystkie pokrewne dyscypliny związane z formacją homiletyczną oraz sprawowaniem posługi kapłańskiej są włączone w program studiów, jak to zaznaczono powyżej.

Roczne studium teologii i teorii duszpasterskiego przekazu przewidywało w roku akademickim 1970/71 — suponując opanowanie dziedzin pomocniczych — wysłuchanie wykładów i przedyskutowanie następujących zagadnień:

- *Kryzys wiary*: analiza aktualnej sytuacji w Kościele oraz kierunków odnowy.
- *Współczesny człowiek*: refleksja nad wpływem masowego przekazu i techniki oraz zadaniami Kościoła.
- *Przepowiadanie jako główne zadanie Kościoła*: wyjaśnienie natury i funkcji Kościoła w oparciu o Pismo św., myśl teologiczną i aktualne wypowiedzi *Magisterium Ecclesiae*.
- *Przepowiadanie jako główne zadanie kapłana*: szczegółowa analiza soborowego *Dekretu o posłudze i życiu kapłanów*.
- *Wiara jako odpowiedź człowieka na słowo Boże*: rozważanie nad problemem wiara a kultura, wierzenie a życie codzienne, nad związkiem między przepowiadaniem a „doświadczeniem wiary”.
- *Istota przepowiadania*: definicja, cechy odróżniające od innych form działalności Kościoła i jego członków.
- *Rodzaje posługi słowa*: podział form ze względu na cel najbliższy (konwersja, inicjacja życia sakramentalnego, pełne zjednoczenie z Bogiem).
- *Homilia liturgiczna*: definicja opisowa w oparciu o jej funkcje podczas liturgii; niektóre zasady jej przygotowywania i przekazu.
- *Potrzeby słuchaczy*: analiza głównych motywów kierujących życiem oraz przegląd głównych przyczyn nieszczęść ludzi streszczających się w pojęciu „grzech” i „niewiedza”.

Studiujący muszą przygotować prace pisemne związane z poszczególnymi problemami, a w II semestrze mają okazję wykorzystać w praktyce kaznodziejskiej przemyślenia związane z pracą w pierwszym.

We wrześniu 1972 roku Instytut podjął ważną inicjatywę: zorganizował pierwszy Narodowy Kongres Słowa Bożego w Waszyngtonie. Nadano mu charakter kościelnego wydarzenia ogólnonarodowego. Do komitetu programowego powołano szereg członków episkopatu, wśród

nich sędziwego bpa Fultona J. Sheena, głośnego w swoim czasie mówcę. Komitetowi przewodniczył rektor Katolickiego Uniwersytetu Ameryki, a kierownik Instytutu, John Burke OP, był naczelnym koordynatorem prac Kongresu. Wielokrotnie zachęcano do udziału w tym spotkaniu tak duszpasterzy, jak i pracowników różnych instytucji kościelnych i ośrodków naukowych. W odróżnieniu od wysiłków podejmowanych przez inne ośrodki homiletyczne i pastoralne, Kongres miał ogarnąć szersze kręgi zainteresowanych posługą Słowa. Jednakże do tego nie doszło. Narzekano, że wezwania nie podjęły szeregi młodszych księży. Uderzał brak wybitniejszych homiletów amerykańskich, zwłaszcza spośród braci odłączonych. Co gorsze: za przeciwne duchowi ekumenii uznano pewien apel o większy wysiłek w kierunku zdobywania konwertytów...

Obecność około 14 biskupów była widomym znakiem poparcia ze strony hierarchii. Rozpowszechniona odezwa abpa Waszyngtonu, kard. O'Boyle'a, a przede wszystkim list kard. Villot przekazującego błogosławieństwo Ojca św., były przeniknięte troską o odnowę kaznodziejstwa w Stanach Zjednoczonych. Odnowa winna być oparta na słowie Bożym, które należy tak głosić, jak to czynili prorocy i apostołowie, męczennicy i Ojcowie Kościoła, a przede wszystkim sam Jezus Chrystus, Słowo Wcielone — można było czytać w liście z Watykanu. Znajomość Pisma św., Tradycji, Magisterium Kościoła z jednej strony, z drugiej zaś poznanie i zrozumienie tych, do których się mówi, ich potrzeb, pytań i niepokojów — oto zadania człowieka, który podejmuje się głosić słowo Boże. Głębia przekonania, poważne studium, współczująca miłość — oto kilka dalszych punktów pouczenia zawartego w liście Kardynała, polemizującego — jak się zdaje — z niektórymi poglądami rozpowszechnionymi na tym terenie.

Na prace Kongresu złożyły się trzy elementy: wspólna liturgia z homiliami (w odczuciu niejednych zbyt „barokowa” i rozbudowana), wykłady ogólne oraz dyskusje w grupach problemowych. A więc formuła dobrze nam znana choćby z jesiennych kursów organizowanych przez Akademię Teologii Katolickiej w Warszawie.

Liturgii Eucharystii w pierwszym dniu nadano charakter dziękczynienia za dar Objawienia. Tematem liturgii następnych dni był Jezus — Sługa i Pan oraz Słowo Boże a Duch Święty. Jak widać z odgłosów, niezbyt szczęśliwie dobrano homolistów. Główny celebrans nie zawsze był predysponowany do tego, by — jak powszechnie się spodziewano — dać przykład dobrej, posoborowej homilii. Pewien sprawozdawca ośmielił się polemizować nawet z teologicznymi sformułowaniami dostojnego homilisty... Jako coś nowego odczuto umiejętnie „ogłoszenie” — uroczyste odczytanie słowa Bożego podczas spotkań liturgicznych przez wyznaczone do tego osoby.

Dwa główne referaty włączono w nabożeństwo słowa. Bp Fulton J. Sheen podjął temat: *Przepowiadanie jako wydarzenie zbawcze tak dla kaznodziei, jak i słuchaczy*. Głoszenie słowa Bożego należy do głównych zadań Kościoła i kapłana. W swoim, jak to określono, „klasycznym” stylu odwołał się do symbolu, jaki stanowią Ateny i Korynt. W Atenach uczono sztuki mówienia. Kapłan zaś, wzorem św. Pawła, winien nawiązać do „tradycji Koryntu”, gdzie człowiek mógł się uczyć, jak być kaznodzieją! Tymczasem kaznodzieje nasi zdecydowali się dawać ludziom... „socjologiczne bzdury”, zamiast Chrystusa. Oto istotny problem dzisiejszego kaznodziejstwa.

M. Ahern, biblista z Gregorianum, mówił na temat: *Wiara kaznodziei jako podstawa postugi słowa*. Być absolutnie wiernym każdemu słowu, które Bóg skierował do człowieka! Uobecniać Chrystusa, bowiem Jego słowo ma moc przemieniania człowieka. O atmosferę wiary w kazaniu apelował Ahern w konkluzji swej wypowiedzi.

Uczestnicy Kongresu wiele nadziei wiązali z konferencjami w grupach problemowych. Ich tematyka: przepowiadanie a liturgia, Pismo św., misje, kapłaństwo, ekumenizm, wychowanie religijne, komunikacja międzyludzka. Przy tym sama koncepcja konwersatoriów przeszła swą ogniową próbę. Poddano krytyce organizację obrad w zespołach pracujących równocześnie pod kierunkiem wyznaczonych prelegentów i dyskutantów. Powiedziano: „zbyt wiele, zbyt wielu dla małej grupy, w zbyt krótkim czasie”. S. Barry konkludował w swym sprawozdaniu: „Narodowy Kongres Słowa Bożego był zjawiskiem symptomatycznym. Pozwolił zwrócić uwagę na wielkie problemy, przed którymi stanęło kaznodziejstwo w całych Stanach Zjednoczonych. Jednakże jego przepych robił wrażenie czegoś szczątkowego, a tradycjonalizm odczuło się jako... triumfalizm”³.

Instytut, który wtedy przyjął nową nazwę (Instytut Słowa Bożego — Word of God Institute), na czele swych nowych zadań postawił wprowadzenie w życie całego dorobku myślowego Kongresu, przede wszystkim poprzez ożywienie „biblijnego przepowiadania”. Odtąd rozsyła biuletyn (*The Good News Letter*) do 6 tysięcy odbiorców informując o swej działalności. „Przepowiadanie — wiara — działanie” — to hasło, które pismo wyraźnie akcentuje. „Kaznodziejstwo biblijne” stara się ukazać sens życia zgodnie z Objawieniem Bożym” — wyjaśnił J. Burke. Chodzi więc po prostu o posoborową homilię! Wśród niektórych form działalności Instytutu — do czego wypadnie jeszcze wrócić — wlicza: badania w dziedzinie teologii i historii „biblijnego kaznodziejstwa”, konferencje na ten temat w kręgach ekumenicznych,

---

³ S. Barry, *The National Congress of the Word God. A Report, Preaching Today 1972*, z. 5.

rekolacje i letnie sesje dla księży, współpraca z odpowiednimi komisjami episkopatu i formułowanie postulatów odnośnie ewangelizacji, opracowanie propozycji dla studium homiletyki w seminariach, stałe informowanie episkopatu o poczynaniach Instytutu i tym podobne.

Zdzisław Grzegorski

Z BADAŃ NAD ZAKONAMI MĘSKIMI W POLSCE

(Seminarium naukowe z historii Kościoła w Niepokalanowie w dniach 18—19 IV 1974 r.)

W dniach 18—19 IV 1974 r. odbyło się w klasztorze OO. Franciszkanów w Niepokalanowie sympozjum naukowe z historii Kościoła, poświęcone historiografii zakonów męskich w Polsce. Tego rodzaju seminarium urządza się co roku na temat z góry określonych zagadnień. Organizatorem ich jest Sekcja Historii Kościoła Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Uczestniczą w nich profesorowie historii Kościoła z Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie i z Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie oraz wykładowcy tego przedmiotu w seminariach duchownych diecezjalnych i zakonnych.

Tegoroczne sympozjum zgromadziło stosunkowo liczne grono uczestników¹, a jego tematyka wzbudziła zrozumiałe zainteresowanie. Chyba nie ma potrzeby przypominać roli, jaką odegrały zakony w Kościele i Państwie Polskim, a także ich wkładu w kulturę narodową. Trudno oczywiście byłoby w ciągu dwudniowych obrad zreferować stan badań nad wszystkimi zakonami męskimi w Polsce i dlatego zajęto się tylko 8 najwpływowszymi względnie najliczniejszymi zakonami: benedyktynów, dominikanów, franciszkanów konwentalnych, bernardynów, paulinów, jezuitów, misjonarzy i pijarów². Historiografię wspomnianych zakonów referowali przedstawiciele tychże zakonów. Nie będę

¹ Z ATK byli obecni: ks. prof. dr hab. E. H. Wyczawski, ks. bp dr hab. W. Urban, ks. dr hab. F. Stopniak i ks. dr C. Baran; z KUL: ks. prof. dr hab. B. Kumor, ks. doc. dr hab. Z. Zieliński, ks. dr M. Zahajkiewicz i ks. dr A. Weiss. Ponadto byli obecni ks. doc dr hab. B. Przybyszewski z Krakowa, ks. bp dr J. Obłąk z Olsztyna oraz wykładowcy historii Kościoła z wszystkich prawie seminariów duchownych diecezjalnych i zakonnych.

² W programie sympozjum był też referat o stanie badań nad zakonem cystersów, ale referent ks. H. Leszczyński w ostatniej chwili odwołał swój przyjazd i nie przysłał referatu.

szerzej omawiał tych referatów, gdyż postulowano druk ich streszczeń w *Biuletynie Akademii Teologii Katolickiej*, pragnę zasygnalizować jedynie niektóre ważniejsze sprawy oraz zwrócić uwagę na ciekawsze głosy w dyskusji.

Obrady odbyły się w 3 sesjach. Na pierwszej, której przewodniczył ks. bp dr Jan Obłąk z Olsztyna, wygłoszono 3 referaty. Ks. Jan Spież w przejrzysto opracowanym referacie przedstawił dotychczasowy stan badań nad zakonem dominikanów w Polsce. Systematyczne naukowe badania nad tym zakonem rozwinęły się na większą skalę dopiero po ostatniej wojnie, w czym znaczną zasługę ma Jerzy Kłoczowski. Opublikowano dotąd już sporo cennych pozycji, a w druku bądź na warsztacie są dalsze prace (m. in. publikuje się pośmiertnie prace ks. Pawła Kielara). Następny prelegent, ks. dr Paweł Szczyński, w referacie dotyczącym zakonu benedyktynów, zwrócił uwagę na rozproszenie benedyktyńskich archiwów i bibliotek w związku z kasatą przez państwa zaborcze wszystkich klasztorów benedyktyńskich. Odbiło się to ujemnie na historiografii tego zakonu. Godne uwzględnienia są zaakcentowane przez prelegenta pewne „osobliwości” benedyktyńskie, którymi benedyktyni różnią się od innych zakonów. U benedyktynów np. na pierwszym miejscu stoi tradycja, a potem dopiero idzie reguła, głównym celem jest osobiste uświęcenie zakonników, a nie praca dla innych, nie mówiąc już o zupełnej autonomii każdego klasztoru. Kolejny referat, wygłoszony przez ks. dra Cezara Barana, dotyczył franciszkanów konwentualnych.

Po poszczególnych referatach była bardzo ożywiona i ciekawa dyskusja. Przytoczę tylko ważniejsze głosy. Odnośnie do zakonu dominikanów, ks. prof. E. H. Wyczański sugerował wydanie katalogu bogatego archiwum dominikańskiego w Krakowie, co wpłynęłoby na ożywienie badań nad tym zakonem. Jeśli zaś chodzi o badania dziejów zakonów w ogóle, zwrócił uwagę na istotną sprawę, a mianowicie na jasne sprecyzowanie problemów w historii poszczególnych zakonów, a przy pisaniu prac z tego zakresu na ścisłe stosowanie metody historycznej. Cenne były również uwagi metodyczne ks. dra hab. F. Stopniaka i ks. dra D. Wojtyłki.

Na sesji popołudniowej, której przewodniczył ks. prof. E. H. Wyczański, wygłoszono 2 referaty. Ks. mgr Janusz Zbudniw ek omówił stan badań nad zakonem paulinów w Polsce. Wśród klasztorów paulińskich szczególne miejsce zajmuje konwent częstochowski na Jasnej Górze i na Skałce w Krakowie. Ich też dotyczy największa ilość pozycji bibliograficznych. O samej obronie Jasnej Góry ukazało się ok. 1700 pozycji, ale z tego tylko kilkadziesiąt o znaczeniu naukowym. Żaden jednak z konwentów paulińskich nie posiada dotąd pełnej monografii z uwzględnieniem oddziaływania na okoliczną ludność.

W następnym referacie ks. dr Joachim Mazurek przedstawił historiografię zakonu bernardynów. Zakon ten posiada kilka opracowań. Do dziś aktualna jest, choć już nieco przestarzała, monografia ks. K. Kantaka *Bernardyni w Polsce* (t. 1—2 Lwów 1933). Kluczem zaś do dalszych badań jest *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie*, opracowany przez ks. E. H. Wyczańskiego, a opublikowany w *Archiwach, Bibliotekach i Muzeach Kościelnych* (t. 3—5).

Na szczególną uwagę zasługuje dyskusja po tych referatach. Bp W. Urban i bp J. Obłąk apelowali o większe zainteresowanie przeszłością zakonów na Śląsku i Warmii i wskazywali na zaniedbania w tym względzie. Odpowiedzią na to było wystąpienie ks. prof. B. Kumora, który zwrócił uwagę na brak ludzi do tej pracy. Wykładowcy bowiem historii Kościoła w seminariach są obciążani wieloma innymi zajęciami, a niewielka liczba studentów na specjalizacji historii Kościoła w ATK i na KUL nie jest optymistycznym prognozą na przyszłość. Znaczne ożywienie dyskusji spowodował ks. P. Szczaniecki, poruszając sprawę „ustawienia” badań. Ks. doc. Z. Zieliński sugerował taki kierunek badań, żeby można było dojść do syntezy i to w miarę możliwości obiektywnej. Przedstawiciele bowiem zakonów są zwykle związani emocjonalnie ze swoją wspólnotą, natomiast ludziom spoza zakonu trudno dać dobrą syntezę jego dziejów, gdyż nie znają wewnętrznego życia zakonnego. Wyraził też on pewną nieufność do badań socjologicznych, proponowanych przez ks. D. Olszewskiego, gdyż nieraz w takich badaniach wyciąga się wnioski bez odpowiedniego podłoża. Podobny pogląd wyraził też ks. bp W. Urban. Innego natomiast zdania był ks. F. Stopniak, który twierdził, że właściwie dotąd nie ma prac socjologicznych o zakonach i aspekt społeczny trzeba zaakcentować w badaniach nad zakonami. Zwrócił on też uwagę na inną ważną sprawę. We wszystkich referatach nie było wzmianek o czasach najnowszych, o okresie okupacji i martyrologii poszczególnych zakonów. Do tego zagadnienia brak jest dokumentacji. Trzeba przeto jak najszybciej się tym zająć, ponieważ każdy rok niesie niepowetowane straty — umierają świadkowie tych wydarzeń. Ks. F. Stopniak zaznaczył również, że aktualnie opracowuje problem ratowania Żydów w czasie okupacji niemieckiej. W akcji tej zakony miały olbrzymi udział, ale dokumentacji do tego zagadnienia brak.

Bardzo ważnym głosem w dyskusji było wystąpienie przewodniczącego tej sesji, ks. prof. E. H. Wyczańskiego. Zwrócił on uwagę jeszcze raz na sprawy metodyczne, a także organizacyjne. W pisaniu prac o zakonach — powiedział — należy stosować normalną metodę historyczną. Punktem wyjścia ma być odtworzenie w przeszłości modelu życia zakonników, wyznaczonego przez regułę. W dziejach zakonów są

okresy rozkwitu, a także upadku. Członek danego zakonu jest rzeczywiście trochę hamowany przy ukazywaniu negatywów. Natomiast człowiek z zewnątrz zakonu nie zna jego życia wewnętrznego i dlatego nie może dobrze opracować dziejów tej społeczności. Dzieje zakonu — to historia społeczności, którą tworzą z jednej strony wybitne jednostki, które zawsze w zakonach się zjawiają, inicjują pewien ruch, nadają kierunek, oraz „masa bezimienna” — zakonnicy szeregowi, którzy wykonują wyznaczone prace, działają. Przykładem tego dobitnym jest Maksymilian Kolbe i Niepokalanów. Stworzył go jeden wybitny zakonnik przy współpracy dużej kadry zakonników, zapalonych jego ideą. W badaniach więc nad zakonami muszą się zająć badania nad wybitnymi jednostkami i nad zakonnikami „szeregowymi”. Inną ważną sprawą, poruszoną przez ks. prof. Wycza wskiego, jest potrzeba utworzenia ośrodka koordynującego prace nad przeszłością kościelną w Polsce, co już było sygnalizowane na jednym z poprzednich sympozjów. Ośrodek taki, jego zdaniem, należy oprzeć na istniejących wyższych uczelniach teologicznych (AKT i KUL) oraz na wydawanych tam czasopismach. Tam trzeba stworzyć komórki, które by koordynowały pracę i uczyniły ją bardziej efektywną.

W drugim dniu sympozjum, któremu przewodniczył ks. dr Cezar Baran, przedstawiciel gościnnych OO. Franciszkanów, wygłoszono 3 referaty. Ks. dr Antoni Baciński w swej obszernej prelekcji przedstawił rys historyczny zakonu misjonarzy w Polsce, a następnie bardzo szczegółowo omówił nie tyle historiografię, co bibliografię historii tego zagadnienia. Kolejny prelegent, ks. dr Jan Korewa omówił stan badań nad zakonem jezuitów. Nie wdając się w szczegóły, dał bardzo zwięzły i przejrzysty ogólny pogląd na historiografię swego zakonu. Historiografia jezuicka, z powodu burzliwych dziejów zakonu, jego kasaty, była mocno opóźniona. Dzięki jednak ks. S. Zależkiemu, a w dwudziestoleciu międzywojennym dzięki zwłaszcza pracom ks. S. Bednarskiego i ks. J. Poplatka stopniowo nadrabiała zaległości. Ostatni referat, wygłoszony przez ks. Inocentego Bube, dotyczył stanu badań nad zakonem pijarów. Z powodu braku czasu nad ostatnimi dwoma referatami nie było dyskusji.

Jakkolwiek przedstawione referaty reprezentowały różny poziom naukowy, to jednak wzbudziły żywe zainteresowanie uczestników seminarium. Dały one przegląd historiografii 8 zakonów i ukazały, jak wiele pozostaje jeszcze do opracowania. Bardzo żywe były dyskusje. Z wielu wartościowych wypowiedzi, zwłaszcza dotyczących spraw metodycznych, z pewnością skorzystali historycy, którzy aktualnie opracowują różne zagadnienia z dziejów zakonów lub też w przyszłości będą prowadzili nad nimi badania. Należy też mieć nadzieję, że apel ks. prof. E. H. Wycza wskiego o stworzenie ośrodka koordynującego badania z zakresu

historii Kościoła w Polsce nie pozostanie bez echa i jego realizacja pozytywnie wpłynie na dalsze prace badawcze.

Obrady zakończył ks. bp W. Urban, przewodniczący Sekcji Historii Kościoła Polskiego Towarzystwa Teologicznego.

Tadeusz Krahel

CHRZEŚCIJANIE W GALII W III WIEKU

Referat R. Kamienika, wygłoszony na X Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Lublinie, pt. *Niektóre aspekty kryzysu władzy rzymskiej w Galii w III w. n. e.*¹, dotyczy istotnego także problemu rozwoju chrześcijaństwa. Kryzys władzy rzymskiej, ważny dla historii Kościoła, stanowi jeden z najtrudniejszych problemów w historii starożytnej², a można go rozpatrywać jedynie porównawczo, tak w sensie chronologicznym jak i w stosunku do określonych zagadnień. Istotnie R. Rémondon niektóre objawy kryzysu w III w., wskazane przez Kamienika, ukazuje już w w. II za czasów Marka Aureliusza³. Bez postawienia problemu porównawczo nie da się stwierdzić różnicy występowaniu kryzysu w wieku II, III czy IV. Autor połączył sprawę chrześcijan z bagaudami, których określa jako „rolników, którzy porzucili swe gospodarstwa, niewolnicy, i najprawdopodobniej żołnierze, dezertery z armii rzymskiej” (s. 36). Istotnym zagadnieniem wg autora jest „sprawa chrześcijaństwa jako ideologii ruchu bagaudów”. Na poparcie tego autor przytacza fakty zaczerpnięte z pasji i żywotów średnio-wiecznych. Niezbyt ufnie traktując tego typu przekazy, podziela pogląd literatury przedmiotu, że do IV w. historia chrześcijaństwa w Galii nie jest znana. Przeciwwstawiając się jednak pogładowi H. Sztajermana, jakoby brak dokumentacji pochodził z faktu szerzenia się chrześcijaństwa wśród warstw niższych, autor ogranicza się do wykluczenia głębszych powiązań bagaudów z chrześcijaństwem (s. 37). Autor nie ustosunkował się do kwestii rozwoju chrześcijaństwa w Galii, choć w tym wypadku należało to uczynić. Kwestię tę uzupełnił w swym podręczniku *Historii Kościoła* ks. B. Kumor. Wg tego poglądu np.

¹ *Pamiętnik X Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie 17—21 września 1968 r.*, Warszawa 1968 s. 25—37.

² G. Mosca — G. Bouthoul, *Quelques remarques sur les causes de la chute de l'Empire Romain et de la dissolution antique*. W: *Histoire des doctrines politiques depuis l'antiquité*, Paris 1965 s. 51—55.

³ *La crise de l'Empire romain de Marc — Aurele a Anastase*, Paris 1964 (Nouvelle Cléo, nr 11) s. 71—96.

diecezje w Marsylii i Paryżu mają swój legendarny początek w połowie I w. (s. 41), natomiast na stronie następnej podręcznika te same diecezje i kilka innych występują już jako fundacje datowane w II i III w.⁴

Magistralna praca Aigraina⁵ zawiera pogląd, że przekazy hagiografii średniowiecznej (poza nielicznymi wyjątkami) nie mogą być źródłem do historii pierwszych trzech wieków. Dlatego przed wszelką dyskusją na temat udziału chrześcijan galijskich w kryzysie państwa, należy postawić pytanie, czy w Galii istniało chrześcijaństwo, mogące w III w. stanowić czynnik wpływający na kryzys imperium.

Wg szacunku Gagé, w końcu II w. cesarstwo liczyło około 40 milionów mieszkańców, z których 8 mieszkało w Italii i 15 w Galii⁶. Wprawdzie liczba mieszkańców ludności w cesarstwie w III w. uległa zmniejszeniu⁷, ale proces ten nie dotyczył w takim stopniu Galii jak np. Italii. Trudniej szacować liczbę chrześcijan, którzy zwiększali swój stan liczebny głównie w miastach. Wg Harnacka w czasach Hadriana (118—138) istniały 52 gminy, do r. 180 powstały dalsze 40⁸. Rozwój ten dotyczy głównie Afryki Północnej i Azji Mniejszej, ważnych dla państwa w sensie przemysłowo-ekonomicznym⁹. Wg Harnacka na pewno Azja Mniejsza, Armenia, Syria, Egipt i niektóre części Afryki Północnej były już mocno ok. 300 roku zchrystianizowane także we wsiach¹⁰. Cyfry dotyczą jednak głównie wschodniej części cesarstwa. Inaczej było w zachodniej, głównie w Europie, jakkolwiek i tutaj chrześcijaństwo było religią miejską. Najsilniejsza zapewne gmina w Rzymie w r. 251 liczyła ok. 30 tysięcy wiernych¹¹ na ogólną liczbę miliona ludności¹².

⁴ B. Kumor, *Historia Kościoła*, cz. I. *Starożytność chrześcijańska*, Lublin 1973 s. 41—42.

⁵ R. Aigrain, *L'hagiographie. Ses sources, ses methodes, son histoire*, Paris 1953.

⁶ J. Gagé, *Les classes sociales dans l'Empire Romain*, Paris 1964 s. 41.

⁷ J. Wojski, *Historia Powszechna. Starożytność*, Warszawa 1965 s. 351, 353, 378.

⁸ A. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, Leipzig² 1924 s. 622—628.

⁹ J. Moreau, *Les persecutions du christianisme dans l'Empire Romain*, Paris 1956 s. 76.

¹⁰ *Die Mission*, II 278. W r. 320 w Antiochii na 200 tysięcy mieszkańców połowę stanowili chrześcijanie. Tamże s. 808.

¹¹ Euzebiusz z Cezarei, *Historia Kościelna*, VI, 43, 11 (wyd. G. Bardy), t. 2, Paris 1955 s. 156. Liczbę chrześcijan szacuje się z porównania z Antiochią, w której na utrzymaniu stutysięcznej gminy było 3000 wdów. List papieża Korneliusza cytowany wyżej przez Euzebiusza wymienia 1500 wdów na utrzymaniu gminy rzymskiej.

¹² Liczbę mieszkańców Miasta oblicza się na podstawie liczby korzystających z Annoni rzymskiej, względnie liczby budynków w Rzymie, czy miejsc w cyrku rzymskim. Por. J. Carcopino, *Zycie codzienne w Rzymie w okresie rozkwitu cesarstwa*, Poznań 1966 s. 26—31. Krytykę

W Galii chrześcijaństwo pojawiło się ok. 150 r. Z r. 177 pochodzą pierwsi męczennicy w Lionie¹³. Od tego czasu cisza panuje w zakresie dokumentacji do chrześcijan galijskich aż do czasu Dioklecjana (284—305). Stwierdzał to i Lietzmann, zaznaczając, że chrześcijaństwo dotarło do Marsylii i Arles, choć podkreślał milczenie źródeł na ten temat¹⁴. Powoływał się tylko na Harnacka, który cytował Arles wymienione w 68 liście Cypriana biskupa Kartaginy (200—258) i nazwy biskupstw galijskich z akt synodu w Arles z 314 r.¹⁵

Duval wskazywał 5 biskupstw ok. 250 r.: Arles, Tuluza, Paryż, Reims i Trewir¹⁶. Nie podał jednak żadnej dokumentacji. Być może zastosował retrospekcję w oparciu o przekaz z akt synodu w Arles lub też oparł się na danych od Grzegorza z Tours, który pisał, że w r. 250 7 biskupów udało się do Galii celem głoszenia tam ewangelii¹⁷. Zresztą przyjęcie tej wersji świadczy także o braku chrześcijan w Galii w III w.¹⁸

Baus pisał, że już ok. 200 r. obok Lionu powstały biskupstwa, których nazw nie można ustalić¹⁹. Zaznaczając brak nazw tych diecezji, nie podał, że brak jest też odpowiedniej dokumentacji. Należy przecież pamiętać, że istniejąca dokumentacja różnie podaje liczbę uczestników w Arles, od 600 do 35, uwzględniając fakt, iż chodzi o przedstawicieli na synod z całego imperium, a wśród zebranych znaleźli się także kapłani i diakoni²⁰.

Znacznie mniej o galijskim chrześcijaństwie informuje nas archeologia. Epitafia ku czci męczenników z Marsylii, Paryża czy Tuluzy oparte na danych z późniejszych narracji należy identyfikować z okresem już po III wieku²¹. Nie więcej zawierają inskrypcje cmentarne, z których najstarsza datowana pochodzi z 334 r.²². Na 837 napisów chrześcijańskich, ewentualnie odnoszących się do rzemieślników chrześcijan w Europie²³,

---

poglądów Mickwita; Lota, Carcopino, Lugli'ego, Belocha w tej sprawie, por. S. Mazzarino, *Aspetti sociali del quarto secolo. Ricerche di storia tardo Romana*, Roma 1951 s. 239.

¹³ R. Paribeni, *Gallia*. W: *Enciclopedia Cattolica*, t. 5, Città del Vaticano 1950 kol. 1888.

¹⁴ H. Lietzmann, *Histoire de l'Eglise ancienne*, Payot 1961 s. 206.

¹⁵ Harnack, dz. cyt., s. 876.

¹⁶ P. M. Duval, *Życie codzienne w Galii w okresie pokoju rzymskiego (I—III wiek n. e.)*, Warszawa 1967 s. 256.

¹⁷ Grzegorz Tours, *Historia Francorum*, I, 30, PL 71, kol. 175.

¹⁸ Ch. J. Hefele, *Histoire des conciles d'après les documents*, t. 1, Paris 1907 s. 192, przyp. 2.

¹⁹ K. Baus, *Handbuch der Kirchengeschichte*, t. 1, *Von der Urgemeinde zur frühchristlichen Grosskirche*, Freiburg 1965 s. 429.

²⁰ Hefele, dz. cyt., s. 275—277.

²¹ Paribeni, dz. cyt., kol. 1888.

²² P. Testini, *Archeologia cristiana*, Roma 1958 s. 503.

²³ E. Diehl, *Inscriptiones Latinae veteres*, t. 1—3, Berlin 1923—1931; t. 4. *Supplementum*, Dublin 1967.

12 pochodzi z Galii; wszystkie z okresu po edykcji z 313 r. i większość pochodzi z południowej Galii²⁴. Pewną trudność stanowiły tablice cmentarne ze znakiem siekiery (*ascia*), którym w ostatnich 350 latach poświęcono przeszło 400 opracowań²⁵. Z 1000 inskrypcji opatrzonych tym znakiem ponad 700 pochodzi z Galii, a ponad 400 z Lionu lub terytorium będącego pod wpływem Lionu²⁶. Uznanie tych inskrypcji za chrześcijańskie mogłoby sugerować fakt istnienia znacznego skupiska chrześcijan przynajmniej w Galii południowej. Jednakże inskrypcja tego typu z Dalmacji z r. 42, a więc na 16 lat przed jakąkolwiek chrystianizacją tego terenu, podważa związek także innych podobnych tablic z rytem chrześcijańskim²⁷. Próba Benoit wykazania związku znaku siekiery za znakiem krzyża nie dała rezultatu. Wg Benoit 45-letni zmarły, pochowany na cmentarzu w Antibes w II połowie III w., na swej tablicy grobowej obok znaku siekiery miał wycięty rysunek naczynia z umieszczonym w nim znakiem krzyża²⁸. Pomijając fakt, że chrześcijanie w tym czasie nie używali znaku krzyża, a jego ewentualna obecność nie świadczy także o wyznaniu chrześcijańskim, wspomniane naczynie ze znakiem krzyża w postaci litery T przedstawia jedynie liść bluszczu.

Tak więc dość szczupła jest dokumentacja do chrześcijan galijskich III wieku. Prześladowanie chrześcijan za Dioklecjana ominęło Galię. Być może dlatego, iż było ich tam niewiele²⁹ i nie odgrywali większej roli. Anonimowy panegiryk ku czci Konstantyna³⁰, wyliczający zasługi cesarza w kraju Edów w Galii wśród wielu zasług cesarza dla mieszkańców, słowem nie porusza problemu chrześcijan; pisany był bowiem przez wyznawcę dawnej religii i w imieniu Gallów, zapewne nie chrześcijan.

Brak dokumentacji, względnie szczupłość tej dokumentacji do chrześcijan galijskich III w. upoważnia do wniosku, że trudno przypisywać im zbyt znaczną rolę w cesarstwie. Stan badań nad początkami chrześcijaństwa w Europie wskazuje na ogromne jeszcze luki w tej kwestii.

Franciszek Stopniak

²⁴ 4 z Lugdunum; 2 z Arles; 1 z Marsylii; 1 w Burdigala; 1 z Paryża; 1 w Puy; 1 w Tricastrinum i 1 w Vesontio.

²⁵ F. Visscher, *Monumentum sub ascia dedicatum*. W: *Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia*, Rendiconti 1958 s. 69—81.

²⁶ *Les symbolismes de l'Ascia*. W: *Actes du V^{em} Congrès international d'archéologie*, Città del Vaticano 1957 s. 551—566.

²⁷ Tamże.

²⁸ *Inscription dell'ascia d'Antibes*, Rivista di Archeologia Cristiana 40 (1964) nr 1—2 s. 91—95.

²⁹ Por. mapę *Die Verbreitung des Christentums um das Jahr 300* W: F. van der Meer — Ch. Mohrmann, *Bildatlas der frühchristlichen Welt*, Gütersloher 1959 s. 9 nr 2.

³⁰ *XII Panegyrici Latini*, Oxonii 1964; Panegiryk VIII (*Incerti gratiarum actio Constantino Augusto*), s. 174—185.